

Dijital dünyanın maskesini düşürün!

Muzaffer Malkoç

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinden mezun oldu. Yerel ve uluslararası reklam ajanslarında sanat yönetmeni, tasarım yönetmeni ve yaratıcı yönetmen olarak çalıştı. Türkiye'nin yurt dışında şubesi olan ilk reklam ajanlarından birini kurdu. Reklamcılık çalışmaları Kristal Elma başta olmak üzere yurt içi ve yurt dışında pek çok kez ödüllendirildi. Reklam işlerinin yanında resim serüvenini de kağıt üzerinde olduğu kadar gerilla, grafiti, stickerart gibi farklı mecalarda devam ettirdi. Kurucusu olduğu Mpozitif ajansı ile reklam sektöründe faaliyet göstermekte ve İstanbul Medipol Üniversitesinde lisans dersleri vermektedir.

Bir ay önce ilk çocuğunuzu kucağınıza aldınız. Onun için her şeyin en iyisini istiyorsunuz. Doktor kontrollerini düzenli olarak yaptırıyor, fiziksel ve zihinsel gelişimini en üst seviyede tutmak için internette de çocuk bakımıyla ilgili yazıları okuyor, forumlara katılıyorsunuz. Sosyal medyada, aşılamanın çocukların gelişiminde yaşanan olumsuzlukları öne çıkarıp aşılamanın çocukların çok daha sağlıklı bir hayat sürbileceğini anlatan bir yazı dikkatinizi çekti. İnternet arama motorlarından birine girip "aşı ve yan etkileri" kelimelerini arattınız. Konuyla ilgili karşınıza milyonlarca web sitesi, kişisel blog ve Facebook sayfası çıktı. Küçük yaşta yapılan aşılamanın çocukların öğrenme kabiliyetleri üzerinde olumsuz etkisi olabileceğine dair doktorunuzun size hiç bahsetmediği yeni bilgiler ve tanıklıklar buldunuz. Bu sizi o kadar endişelendirdi ki aşı yaptırmayan ailelerin olduğu bir sayfada korkularınızı dile getirip kendi durumunuzu paylaştınız, tavsiye istediniz. Sayfa takipçileri size okumanız için yeni linkler, izlemeniz için videolar yolladılar. Sizinle aynı şehirde oturan birkaç kişiyle telefonla dahi görüştünüz. Onların deneyimlerini kendi ağzlarından duymanız, sağlıklı çocuklarını görmeniz sizi etkiledi. İlaç kartellerinin varlığını ve onların dünyayı hasta etmek için kurdukları kumpasları(!) öğrendiniz. Sonuçta çocuğunuzu aşılatmamaya karar verdiniz. Olası hastalanma riskini doğal yöntemlerle nasıl aştığını anlatan, sizin gibi düşünen ailelerin hepsinin çok sevdiği, yabancı bir annenin yazdıklarını da sigortanız olarak internet tarayıcınızın

favori listesine eklediniz. Artık içiniz rahat. Ancak burada bir dakika durun! Yapılan araştırmalar gösteriyor ki sosyal medyada yalan haberler doğru haberlerden %70 oranında daha fazla paylaşıyor (1). İnternette yer alan doğru bir haberin sizin önünüze düşmesi de yalan haberden altı kat daha uzun sürüyor. Yani Facebook sayfanızda gördüğünüz aşılı ilgili haberin ve bu haber üzerinden ulaştığınız pek çok web sitesinin ve içeriklerin yalan olma ihtimali, gerçek olma ihtimalinden katbekat fazla. Bu yüzden başta sağlık olmak üzere, dijital mecalarda ulaştığınız haberlere, bulduğunuz içeriklere temkinli yaklaşmanız gerek.

Cep Haberciler Hap İçerikler

Sosyal medyanın habercilikte hayatımıza kattığı yeni bir kavram var. Mesleği gazetecilik olmayan kişilerin dijital iletişim teknolojilerini kullanarak haber yapmalarına, "yurttaş gazeteciliği" deniliyor. Peki, tanık olduğu bir olayı cep telefonuyla kaydedip sosyal medyada yayan herkes yurttaş gazeteci midir? Geleneksel gazetecilerin "doğruluk, tarafsızlık ve güvenilirlik" esasına dayalı haberciliğinden, mesleki deneyim ve bilgisinden yoksun kişilerce yapılan paylaşımlar, bugün interneti bilgi çöplüğüne dönüştürdü. Daha da dramatiği internetteki bilgi kirliliği; mezenformasyon, dezenformasyon ve manipülasyon tekniklerinden yararlanarak kötü/kasıtlı amaçlara hizmet edebiliyor. Bu doğrultuda çalışan; bir kişi, kurum veya grubun lehine ya da aleyhine bilinçli olarak algı yaratmak amacıyla hatalı bilgi paylaşanlara "trol" adını veri-

yoruz (2). Yalan haber/hatalı içerik; özellikle sağlık alanında üretilip yayıldığında, ölümcül riskler doğurabiliyor. Örneğin ciddi hastalığı olan kişi, yalan habere inanıp mevcut hastalığının seyrini olumsuz yönde etkileyecek bir uygulamayı denemeye kalkabilir. Hastalığı hakkında yanlış bilgi edinip tedavi motivasyonunu kaybedebilir, doğal tedavi adı altında ölümcül tehlikelerle yüzleşebilir. Yazının başındaki aşılama örneğine dönersek; ABD'de 2016'da patlak veren kızamık salgınında hastalığa yakalanan çocukların, aileleri tarafından bilerek aşı yaptırmayan çocuklar olduğu görülmüştü. Ailelerin bu kararı almalarında, sosyal medyada başlayan, "aşılamanın çocukları olumsuz etkilediği" yönündeki sahte haberlerin etkili olduğu anlaşıldı (3). İyi bir şey yapmaya çalışırken, lokal ya da global bir salgının tetikleyicisi olabilirsiniz. Bu konuda bizim diğer ülkelerden daha dikkatli ve bilinçli olmamız lazım. Çünkü Oxford Üniversitesi Reuters Enstitüsü 2018 Dijital Haberler Raporu'na göre en fazla yalan haberin yapıldığı ülkeler sıralamasında %49 ile Türkiye ilk sırada yer alıyor (4).

Kirli Medyanın 7 Şifresi

Sosyal medyadaki bilgi kirliliği, kendini farklı şekillerde gösterebiliyor. Bazen çok ciddi bir olayın komikleştirildiği, söylenen bir sözün bambaşka bir yerde kullanılarak anlamından uzaklaştırıldığı, başlık ve içeriğin farklı olduğu, yazıların gerçeklerle hiç bir bağının olmadığı gibi pek çok farklı kirlenmiş/kirletilmiş bilgiyle de karşılaşabiliriz. Üstelik bilgi kirliliği her

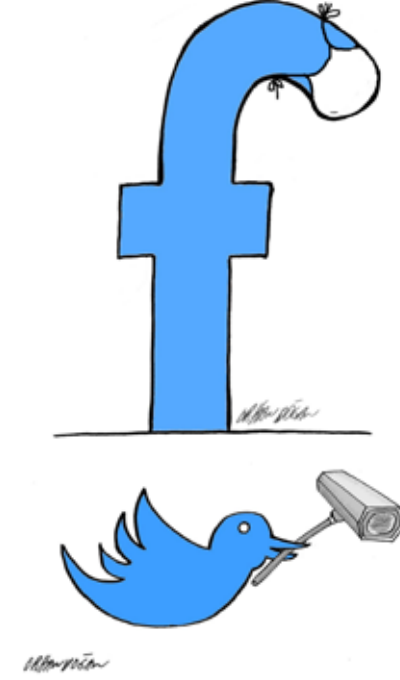
zaman kasıtlı olarak yapılmayabilir. İyi niyetle ama doğruluğu kontrol edilmeden sosyal medya hesabınızdan paylaştığınız bir link, bloğunuza eklediğiniz bir yazı ya da referans olarak kullandığınız hatalı bir içerikle de bilgi kirliliği oluşur ve siz farkında olmadan bunun aktif parçası haline gelebilirsiniz. Bilgi kirliliği pek çok şekilde kendini gösterebilir. Yanlış bilginin en yaygın 7 türü aşağıdaki gibidir (5):

1. Parodi: Eğlence ve alaya alma amaçlı hazırlanan, kullanıcıları yanıltma potansiyeli olan içerikler.
2. Çarpıtma: Gerçek anlamından saptırarak yanlışla sürüklemek.
3. Taklit: Bir kişi ya da kurumun imitasyonunun oluşturduğu içerikler ya da hesaplar.
4. Uydurma: Tamamen üretilmiş herhangi bir gerçeklik payı taşımayan içerikler.
5. Hatalı ilişkilendirme: Bir olayla ilişkilendirilen ancak farklı bir durumu yansıtan fotoğraf, video, alıntı ya da haber başlıkları.
6. Bağlamından Koparma: Doğru bir bilginin, içinde bulunduğu olaylar, durumlar veya ilişkiler örgüsünden koparılarak farklı bir anlatı içinde sunulması.
7. Manipülasyon: Seçme, ekleme ve çikarma yoluyla değiştirilmiş bilgi

İnternet ve sosyal medya kullanımı tüm olumlu ve olumsuz yönleriyle artık hayatımızın parçası. Ancak yalan, hatalı, eksik bilgi ve içeriklerin potansiyel tüketicisi olmamak için farklı mekanizma ve araçlara da sahibiz. Bazı konulara dikkat ederek hem kendimizi hem çevremizdekileri olumsuzluklardan koruyabiliriz.

- *Haberin/içeriğin kaynağına bakın!* Eğer karşılaştığınız içerikte "bilimsel bir çalışmaya göre" ifadesi geçiyor ama söz konusu bilimsel araştırmanın referansı yoksa ya da yazarı belli değilse bu habere şüpheyle yaklaşmak ve paylaşmadan önce doğruluğunu araştırmak gerekir. Sağlık haberi doğrudan bir kurum ya da kişi adını içeriyorsa, ilgili kurum ya da kişinin resmi hesaplarına bakmakta fayda var. Konu başlığını arama motorunda arattığınızda karşınıza yüzbinlerce site çıkabilir. Karşılaştığınız haberi sağlık bakanlıkları, sivil toplum kuruluşları, akademik dergiler, üniversite ve hastane web siteleri gibi yerlerden kontrol edebilirsiniz.

- *İçeriğin sizi yönlendirdiği site güvenilir mi?* İlginizi çeken bir sağlık haberi gördüğünüzü varsayalım. Linke tıkladınız,

Karikatür: Dr. Orhan Doğan

ulaştığınız sayfa bildiğiniz bir kurumun ya da kişinin sayfası mı diye mutlaka kontrol edin. Sitenin künyesine bakın. Site sahibinin kimliğine, kurumun iletişim bilgilerine rastlamıyorsanız; buradaki içeriklerin hatalı olma olasılığı çok yüksektir. Bunun yanı sıra site adresi, tanıdığınız ve bildiğiniz bir kurumun adını taklit etmeye çalışıyorsa bulunduğunuz yer yine güvenli değildir. Sağlık gibi yüksek öneme sahip haberlerde, kişisel bloglara ve sağlık personeli olmayan kişilerin yazdıklarına şüpheyle yaklaşın. Herhangi birinde başarılı olmuş tedavi ya da diyet, sizin için ölümcül olabilir. Bilgi edinmek en doğal hakkınız ancak dijital dünyada doğru bilgiye sahip olmak parmağınızın ucuna gelecek kadar basit ve çetrefilsiz değil. Özellikle sağlığınıza ilgilendiren bir konuyu internetteki bilgilerle çözmeyi seçmek, sizi dönüşümsüz bir yola sokabilir. Bu yüzden bir sağlık personeliyle konuşmadan, eriştiğiniz bilginin gerçekliğinden emin olamazsınız.

- *Görseller doğru mu?* Okuduğunuz ve ilginizi çeken haberde/içerikte görsel varsa, bunu arama motorlarında sorgulatin. İlgili görsel daha önce başka yerlerde yayınlanmış mı, eski mi, yeni mi gibi bilgileri buradan öğrenebilirsiniz. Eğer söz konusu görsel farklı bağlamlarda kullanılmışsa bu okuduğunuz haber ya da içeriğe güvenmemeniz gerektiğini gösterir.

- *Mucize ilaçlar, sihirli gıda takviyeleri ve yıldırım hızındaki tedavi önerilerine dikkat edin!* Sosyal medyada karşınıza çı-

kan haber, uzun süreli tedavi gerektiren akut hastalıklara mucize tedavilerden, ilaçlardan, gıda takviyelerinden bahsediyorsa; bu bilginin de teyit edilmesi elzemdir. Bu konuyla ilgilenen uzmanlar, üniversiteler ve kâr amacı gütmeyen birçok kuruluş var. İlgili konuyu araştıranların mucize ilaçlardan sizden önce haberi olması gerekir. Hiçbir kurum ya da kuruluş, tedavisi olan bir hastalığın ilacını saklamaz.

- *Sorgulayın!* Sadece dijital mecralarda değil, hayatın her alanında karşımıza çıkan seçenekleri, ne kadar inandırıcı görünürse görünsün, dikkatlice sorgulamalıyız. Özellikle sağlık gibi uzmanlık gerektiren bir alanda, profesyonel destek, doğru tanı ve tedavi çok önemlidir.

- *Referans noktaları seçin!* Aktif denetim mekanizmalarına sahip geleneksel mecraların dijital uzantıları, istatistiklerde daha güvenilir çıkıyor. Bu yüzden de habercilikte abonelik sistemiyle çalışan büyük kurumların hesaplarına ilgi de artıyor. Yayınladıkları haberin doğruluğunu denetleyen mecralardan sağlığınıza ilgili bilgileri sorgulamaya çalışın.

- *Doğruluk onayı yapan sitelerden haberdar mısınız?* Aşılama, salgın hastalıklar, sağlıkla ilgili kamuyu ilgilendiren haberlerde, karşınıza gelen bilgiden emin değilseniz "teyit.org", "dogrulukpayi.com" gibi kâr amacı gütmeyen kurumların sayfalarını inceleyebilir, gerekirse ihbar bırakabilirsiniz. Şunu hep aklınızda bulundurun; sahte haber birkaç saatte yayılabilirken, bir haberin doğruluğunun teyidi 72 saat gibi uzun bir süreyi bulabiliyor. İnternette dolaşırken, arama yaparken bu kriterleri aklınızda tutmak, nitelikli bilgiye ulaşmamıza yardımcı olacaktır. Unutmayın; yalan ve sahte haberi engellemenin en etkin yolu, doğruluğunu teyit edemediğiniz bilgiyi paylaşmamaktır.

Kaynaklar

1) Soroush Vosoughi, Deb Roy, Sinan Aral, "The Spread of True and False News Online", Science 09 Mar 2018, Vol. 359, Issue 6380, pp. 1146-1151, DOI: 10.1126/science.aap9559

2) <http://www.insanbu.com/Medya-Haberleri/773-internette-dezenformasyon-ile-mucadele> (Erişim Tarihi: 22.09.2019)

3) <https://emergency.cdc.gov/han/han00376.asp> (Erişim Tarihi: 16.09.2019)

4) <http://www.digitalnewsreport.org/survey/2018/> (Erişim Tarihi: 12.09.2019)

5) <https://teyit.org/sozluk-yanlis-bilginin-en-yaygin-7-turu/> (Erişim Tarihi: 17.08.2018)